

योजना

वर्ष ५०

अंक ४

पाने ५६

नोव्हेंबर २०२२

मूल्य २२ रु.

भारतीय समुद्र

आंतरराष्ट्रीय सागरी वाहतूक
डॉ. राजू बालाजी

किनारी भागाची धूप
शरदचंद्र

नील अर्थव्यवस्था
कमांडट महाबीर सिंह

महाराष्ट्राच्या किनारी प्रदेशांचा आढावा
डॉ. दीपाली गडकरी

पेन्शन संवाद

प्रधान महालेखापाल (लेखा आणि अनुज्ञेयता) यांचे कार्यालय - I, महाराष्ट्र (पीएजी) हे, महाराष्ट्र राज्याचे खाते संकलित करते तसेच वार्षिक विनियोग लेखे आणि वित्त लेखे तयार करते. हे कार्यालय आपल्या अधिकारक्षेत्रातील राज्य सरकारी कर्मचाऱ्यांच्या संदर्भातील पेन्शन प्रकरणे/जीपीएफ अंतिम परतावा प्रकरणांच्या अधिकृततेसाठी तसेच अंतिमीकरणासाठी जबाबदार आहे. भारतीय प्रशासकीय सेवा, भारतीय पोलीस सेवा, भारतीय वन सेवा, आमदार, अशासकीय शाळा आणि महाविद्यालयीन कर्मचारी अशा अखिल भारतीय स्तरावरील

सेवांमधून निवृत्त होणाऱ्या सरकारी कर्मचाऱ्यांची पेन्शन प्रकरणे देखील या कार्यालयाच्या अखत्यारीतील बाब आहे. आपल्या कार्यक्षेत्रातील ५.१ लाखापेक्षा जास्त सक्रिय पेन्शन खाती आणि एक लाखापेक्षा जास्त राज्य सरकारी कर्मचाऱ्यांच्या जीपीएफ खात्यांची देशभाल हे कार्यालय करते.

आपल्या कार्यक्षेत्रात समाविष्ट असलेल्या ठाणे, पालघर, पुणे, नाशिक, अहमदनगर, कोल्हापूर, सातारा, सोलापूर, सांगली, धुळे, जळगाव, नंदूरबार, रायगड, रत्नागिरी, सिंधुदुर्ग आणि पीएओ मुंबई अशा १६ जिल्ह्यांतील सर्व भागधारकांचे हीत

लक्षात घेत या कार्यालयाने गेल्या दीड वर्षात (एप्रिल २०२१ पासून) विविध नाविन्यपूर्ण उपक्रम हाती घेतले आहेत.

मार्च २०२० पासून, कोविड-१९ साथरोगामुळे उद्भवलेली टाळेबंदी आणि कार्यालयांमधील मर्यादित उपस्थितीमुळे देशभरातील सार्वजनिक सेवा वितरणावर तसेच सरकारी यंत्रणांच्या कामकाजावर विपरित परिणाम झाला. मुंबई शहरात (जेथे पीएजीचे कार्यालय आहे) आणि संपूर्ण महाराष्ट्रात, मार्च २०२० पासून कोविड-१९ च्या रूग्णांची आणि त्यामुळे होणाऱ्या मृत्युंची वाढती संख्या, ही पीएजी कार्यालयासमोरच्या मोठ्या आणि अभूतपूर्व आव्हानांची नांदी होती.

कोविड-१९ साथरोगामुळे टाळेबंदी, संसर्गाच्या लाटा आणि सार्वजनिक आरोग्यसंबंधी विविध मार्गदर्शक सूचनांमुळे सरकारी कार्यालयातील मर्यादित उपस्थितीमुळे अनेक निवृत्तीवेतनधारकांची निवृत्तीवेतनसंबंधी प्रकरणे वेळीच मार्गी लागली नाहीत, त्यामुळे ते अडचणीत आले. अशी पेन्शन प्रकरणे अधिकृत होण्यासही विलंब झाला. शासकीय सेवेतून निवृत्त झालेल्या ज्येष्ठ नागरिकांना आपल्या पेन्शन प्रकरणाची स्थिती जाणून घेण्यासाठी दूरदूरच्या जिल्ह्यांतून मुंबईला येण्यासाठी थकवणारा प्रवास करावा लागला. कोविड-१९ विषाणूच्या प्रसारामुळे या वृद्ध निवृत्तीवेतनधारकांना वैयक्तिक संपर्क साधण्यासाठी पीएजी कार्यालयात किंवा राज्य सरकारच्या कार्यालयांपर्यंत पोहोचण्यासाठी प्रवास करावा लागल्यामुळे त्यांचे आरोग्य आणि सुरक्षितता धोक्यात आली.

मानवी दृष्टीकोनातून पाहू गेल्यास हक्काची रक्कम योग्य वेळी प्राप्त करण्यात विलंब झाल्यामुळे अनेक शोकांतिका घडल्या. वृद्ध किंवा ज्येष्ठ नागरिकांना आवश्यक खर्च करण्यासाठी, वैद्यकीय उपचारासाठी, मुलांचे शिक्षण किंवा विवाहासारख्या महत्वाच्या कौटुंबिक कार्यक्रमांसाठी आवश्यक वित्तपुरवठ्याअभावी उद्धवलेल्या समस्यांना तोंड द्यावे लागले. अंधरुणाला खिळलेले किंवा शारीरिकदृष्ट्या विकलांग निवृत्तीवेतनधारक, कोषागार कार्यालयात प्रत्यक्ष येऊ शकले नाहीत, त्यामुळेही त्यांची चांगलीच गैरसोय झाली.

आव्हानात्मक अशा या प्रतिकूल काळात प्रधान महालेखापाल (A&E)-१, महाराष्ट्र, मुंबई यांच्या कार्यालयाने निवृत्तीवेतनधारकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी एक पाऊल पुढे टाकले. भागधारकांच्या हिताला प्राधान्य देत नाविन्यपूर्ण

पद्धतींचा अवलंब करण्याच्या दृष्टीने पीएजीच्या चमूने मोलाचे काम केले.

पश्चिम आणि दक्षिण महाराष्ट्रात (पुणे, नाशिक आणि कोकण विभाग) कार्यालयाच्या कार्यक्षेत्रात पीएजी पथकाने या उपक्रमांचा शुभारंभ केला. ज्येष्ठ नागरिक निवृत्तीवेतनधारकांना त्वरेने व्यावहारिक उपाययोजना उपलब्ध करून देण्यासाठी साध्या, रोजच्या वापरातील तंत्रज्ञानाच्या सामर्थ्याचा उपयोग करून, पीएजी कार्यालयाच्या भागधारकांचा सहभाग वाढविणे आणि सार्वजनिक सेवा वितरणाचा प्रसार सक्षम करणे, हा या उपक्रमांचा उद्देश होता.

निवृत्तीवेतनधारकांसाठी आणि राज्य सरकारच्या सेवेतील इतर समकक्ष लाभार्थींसाठी विविध वैशिष्ट्यांचा समावेश असणारा 'पेन्शन अँट युवर डोरस्टेप' हा उपक्रम अंमलात आणताना पीएजीच्या पथकाने कार्यक्षम प्रणालीची रचना, चाचणी, फेरमूल्यांकन आणि संस्थात्मकीकरण करण्यात दीड वर्षांचा काळ खर्ची घातला आहे.

एप्रिल २०२१ पासून पुढील उपक्रम सुरू करण्यात आले आहेत -

'निवृत्तीवेतन दाराशी' - पेन्शन संवाद

पेन्शन संवाद पोस्टर

पेन्शन संवाद या राज्यातील निवृत्तीवेतनधारकांपर्यंत थेट पोहोचणाऱ्या ऑनलाइन संवाद उपक्रमाद्वारे निवृत्तीवेतनधारकांना घरबसल्या, त्यांच्या सोयीनुसार पीएजी कार्यालयाशी संपर्क साधता येतो तसेच व्हॉट्सअप किंवा झूम व्हिडिओ/व्हॉईस कॉलद्वारे संभाषण करून समस्यांचे निराकरण करता येते. पीएजीच्या चमूने आवश्यकतेनुसार विनंती केली असता

तसेच बोलावले असता राज्य सरकारचे कोषागार अधिकारी आणि डीडीओ देखील या संवादात सहभागी होतात.

पेन्शन संवाद'च्या माध्यमातून, पेन्शन वितरण यंत्रणेतील विविध भागधारकांना डिजिटल मीडियाच्या माध्यमातून एकाच व्यासपीठावर एकत्र आणले जाते. हा साप्ताहिक पेन्शन संवाद दर शुक्रवारी आयोजित केला जातो. या उपक्रमाच्या माध्यमातून अनेक निवृत्तीवेतनधारकांना यंत्रणेतील विविध स्तरांवर प्रलंबित असलेल्या तक्रारींचे निराकरण करण्यासाठी मदत करण्यात आली आहे. पेन्शन संवादात आलेल्या ९१ टक्के प्रकरणांचे निराकरण त्याच दिवशी केले जाते.

संवाद साठी नोंदणी करण्यासाठी निवृत्तीवेतनधारकांना, जीपीएफ सदस्यांना विविध पर्याय उपलब्ध आहेत.

पीएजी कार्यालयाच्या संकेतस्थळावर पेन्शन संवाद नोंदणीची लिंक तयार करण्यात आली आहे.

०२०-७११७७७७५ या क्रमांकावर उपलब्ध असलेली व्हॉइसमेल सेवा हा आणखी एक पर्याय असून तंत्रज्ञानाची जाण नसलेल्या निवृत्तीवेतनधारकांच्या मदतीसाठी ही सेवा विशेषरित्या सुरू करण्यात आली आहे. ही व्हॉइसमेल सेवा दिवसाचे चोवीस तास आणि वर्षातील सर्व ३६५ दिवस उपलब्ध असते. पेन्शनधारक त्यांना भेडसावणाऱ्या समस्या किंवा त्यांच्या तक्रारी व्हॉइसमेल सेवेद्वारे रेकॉर्ड करू शकतात आणि त्यांचे संपर्क तपशील देऊ शकतात. त्यानंतर कामकाजाच्या दोन दिवसांत त्यांना त्यांच्या संपर्क क्रमांकावर कॉल केला जातो.

१८००-२२००-१४ हा टोल फ्री क्रमांक देखील सुरू करण्यात आला आहे. पेन्शनधारकांना त्यांच्या समस्यांचे

निराकरण करण्यासाठी आठवड्यातील सोमवार ते शुक्रवार या दिवशी पीएजी कार्यालयाच्या कामकाजाच्या वेळेत, अर्थात सकाळी ९.३० ते संध्याकाळी ६.०० या वेळेत या नंबरवर संपर्क साधता येतो.

पेन्शन संवाद: आजारी पेन्शनधारकाला पेन्शन प्रकरणी यशस्वीरित्या मदत

रंगनाथ जंगनाथ दडपे हे, ३१ जुलै २००० रोजी विक्रीकर अधिकारी, गोंदिया या पदावरून सेवानिवृत्त झाले.

पेन्शनधारक आजारी होते आणि त्यांच्या मुलाने मार्च २०२१ मध्ये पेन्शन संवादासाठी नोंदणी केली. थकबाकी म्हणून योग्य रक्कम मिळाली आहे की नाही, हे त्यांना तपासायचे होते.

प्रधान महालेखापालांच्या चमूने निवृत्तीवेतनधारकाला कोषागार अधिकाऱ्याशी संपर्क साधण्याचा सल्ला दिला आणि योग्य प्रक्रियेसाठी मदत केली.

त्या अनुषंगाने निवृत्तीवेतनधारका-सोबत दूरध्वनीवरून संपर्क साधला

असता, निवृत्तीवेतनधारकाला तपशीलवार विवरणपत्र प्राप्त झाले असून सर्व थकबाकी प्राप्त झाली आहे, असे आढळून आले.

ऑनलाइन आणि प्रत्यक्ष ड्रॉप बॉक्स - पेन्शन सेवा पत्र आणि जीपीएफ सेवा पत्र

विनंत्या प्राप्त करण्यासाठी तसेच निवृत्तीवेतनधारक आणि जीपीएफ सदस्यांना मदत करण्यासाठी ऑनलाइन आणि प्रत्यक्ष ड्रॉप बॉक्सेसच्या माध्यमातून प्राप्त झालेल्या सर्व तक्रारींची वेळेत दखल घेत प्रतिसाद देऊन ऑफलाइन यंत्रणेमध्ये सेवा वितरणाचा आणखी एक पर्याय प्रदान केला आहे.

पेन्शन सेवा पत्र पोस्टर

पीएजी कार्यालयाच्या संकेतस्थळावरील (<https://cag.gov.in/ae/mumbai/en>) नॉलेज चॅनेल ही वाहिनी, खाती आणि पात्रता या विषयांशी संबंधित तांत्रिक सामग्रीवर आधारित मराठी आणि इंग्रजी भाषेतील व्हिडीओ मॉड्यूलस/कॅप्सूल होस्ट करते. तसेच ऑनलाइन हेल्पडेस्क

यंत्रणेसह (ईमेल - helpdesk.mh1.ac@cag.gov.in) राज्य सरकारचे डीडीओ, कोषागार अधिकारी आणि निवृत्तीवेतनधारकांना मार्गदर्शन आणि माहिती देण्यास मदत करते. त्यामुळे राज्य सरकारच्या अधिकाऱ्यांच्या क्षमता विकासाला हातभार लागतो आणि निवृत्तीवेतनधारकांमध्ये निवृत्तीवेतनसंबंधी प्रश्नांबाबत जागरूकता निर्माण होते. संपूर्ण महाराष्ट्रातील १२,००० पेक्षा जास्त डीडीओ आणि ३४ कोषागार अधिकाऱ्यांना पीएजी हेल्पडेस्क आणि नॉलेज चॅनेलच्या माध्यमातून प्रदान करण्यात येणाऱ्या तांत्रिक सहाय्याचा आणि सामग्रीचा लाभ घेता येतो.

पेन्शन प्रस्ताव फॉरवर्ड करण्याबाबत ध्वनीचित्रफीत -

डीजीपी, महाराष्ट्र कार्यालयात आयोजित डीडीओची कार्यशाळा

एप्रिल २०२१ पासून या उपक्रमांची अंमलबजावणी सुरू झाली असून राज्य सरकार, निवृत्तीवेतनधारक आणि जीपीएफ सदस्य अशा भागधारकांचा या उपक्रमांना मिळालेला अभिप्राय आणि प्रतिसाद 'न भूतो न भविष्यती' असा आहे. 'पेन्शन अँट युवर डोरस्टेप' या उपक्रमाच्या माध्यमातून आतापर्यंत २६,००० पेक्षा जास्त पेन्शनधारकांना मदत करण्यात आली आहे.

या उपक्रमांमुळे पेन्शन यंत्रणेतील विविध भागधारकांमधील परस्पर संवादाची गुणवत्ता सुधारण्यास हातभार लागला आहे. सरकार आणि निवृत्ती वेतनधारक यांच्यातील संवाद आता अधिक सौहार्दपूर्ण, सहयोगी, परिणामाभिमुख आणि मानवी स्पर्श असणारा झाला आहे.

हे साधे आणि सुलभ उपक्रम प्रत्येक वैयक्तिक भागधारकाला सक्षम करणारे आहेत तसेच भागधारकाच्या माहितीबरोबरच वैयक्तिक तपशिलाच्या

सुरक्षिततेची आणि गोपनीयतेची काळजी घेणारे सुद्धा आहेत. या उपक्रमांतर्गत लोक मोकळेपणाने प्रश्न विचारू शकतात, त्यामुळे ते वापरकर्त्यांच्या दृष्टीने स्वागतार्ह आहेत.

सुधारणा आणि नाविन्यता
कक्ष हा पीएजी कार्यालयाने सुरू केलेल्या सर्व उपक्रमांच्या केंद्रस्थानी आहे. आरआयसी पथक थेट प्रधान महालेखापालांना अहवाल देते आणि त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली या उपक्रमांवर सातत्याने देखरेख करते आणि मार्गदर्शन देते.

या उपक्रमांच्या माध्यमातून अगदी सुलभ पद्धतीने पेन्शन सेवा घरपोच प्राप्त होते, त्यामुळे पेन्शनधारकांच्या मनात संस्थेबद्दल विश्वासाची भावना निर्माण होते.

कार्यालयीन उपक्रमांबाबतचे प्लायर

गेल्या वर्षी एप्रिल २०२१ पासून या उपक्रमांची सुरुवात झाल्यापासून, पीएजीच्या पथकाने (अ) पीएजी कार्यालयाच्या संकेतस्थळावर उपक्रम प्रकाशित केले आणि शेअर केले तसेच सुधारणा आणि उपक्रमांवर आधारित माहितीपूर्ण पुस्तिका (इंग्रजी, मराठी आणि हिंदी भाषांमध्ये) तयार केल्या आणि राज्य सरकारचे सर्व वित्त आणि प्रशासकीय अधिकारी, पेन्शनर्स संघटना आणि कोषागार अधिकारी यांना तांत्रिक व्हिडिओ सामाईक केले. (ब) पीएजीच्या पथकाने मुंबई, पालघर, पुणे, नाशिक, ठाणे, अहमदनगर, कोल्हापूर, सातारा, नंदुरबार, जळगाव आणि धुळे कोषागारे आणि जिल्ह्यांमधील पीएओ मधील पेन्शनर्स संघटनांना 'रोड शो'

आणि वैयक्तिक संवादाच्या माध्यमातून या उपक्रमांबाबत माहिती दिली.

पीएजीच्या पथकातर्फे पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र आणि पोलीस आयुक्त, मुंबई यांच्या कार्यालयात पोलीस कर्मचाऱ्यांच्या पेन्शन प्रकरणांना अंतिम रूप देण्यासाठी जबाबदार असलेल्या सर्व डीडीओ आणि अधिकाऱ्यांसाठी कार्यशाळा आयोजित करण्यात आल्या आहेत. राज्य सरकारच्या 'महाकोश' या संकेतस्थळावर 'सेवार्थ' आणि निवृत्तीवेतनवाहिनी मॉड्यूलसवर संबंधित तांत्रिक ज्ञानविषयक व्हिडिओ/ क्लिप्स तसेच उपक्रमांशी संबंधित घोषणाही उपलब्ध करून देण्यात आल्या आहेत.

पेन्शन संवाद, पेन्शन सेवा पत्र, व्हॉईसमेल, टोल फ्री नंबर तसेच वैयक्तिक संवाद साधून मदत करत २६,००० पेन्शनधारकांच्या चेहऱ्यावरचे फुलवलेले हास्य, हा, या उपक्रमांच्या माध्यमातून समर्पित प्रयत्न करणाऱ्या आणि सेवा देणाऱ्या पीएजी पथकासाठी सर्वात मोठा पुरस्कार आहे.

या सेवेच्या माध्यमातून लाभार्थी ठरलेला प्रत्येक निवृत्तीवेतनधारक हा ज्येष्ठ नागरिक असून त्याचे कुटुंबही लाभान्वित झाले आहे. 'पेन्शन अँड डोअरस्टेप' या उपक्रमाने त्यांना मोठाच दिलासा दिला आहे. पीएजी कार्यालयाचा हा उपक्रम अशा प्रकारे प्रभावी सार्वजनिक सेवा प्रदान करत सर्वसामान्य नागरिकांच्या कल्याणासाठी योगदान देतो.

पेन्शन संवाद: कौटुंबिक निवृत्तीवेतन प्रकरणी यशस्वी सहाय्य

रमेश सखाराम कदम यांना १९ फेब्रुवारी २०२१ रोजी कोषागार

अधिकारी रायगड यांच्यातर्फे निवृत्ती वेतन अधिकृत करण्यात आले. पेन्शन काढण्यापूर्वी २२ मे २०२१ रोजी पेन्शनधारकाचे निधन झाले.

महाराष्ट्र कोषागार नियम, १९६८ नुसार कायदेशीर वारस हा सेवानिवृत्तीवेतनाच्या आजीवन थकबाकीसाठी पात्र असतो आणि त्यानुसार कुटुंबातील पात्र सदस्याला कौटुंबिक निवृत्तीवेतनासाठी अधिकृत केले जाते. या प्रकरणात निवृत्तीवेतनधारकाची पत्नी ही पात्र कौटुंबिक सदस्य आहे.

निवृत्तीवेतनधारकाच्या पत्नीला कौटुंबिक निवृत्तीवेतन मिळविण्यासाठीच्या प्रक्रियेबद्दल माहिती नव्हती आणि त्या दीड वर्षांपासून या प्रकरणाचा पाठपुरावा करत होत्या. १० जून २०२२ रोजी त्यांनी निवृत्तीवेतन संवादासाठी नोंदणी केली, ज्यामध्ये पीएजीच्या पथकाने त्यांना कौटुंबिक निवृत्तीवेतनासाठी अर्ज करण्याची प्रक्रिया आणि राज्य सरकारच्या विभागामार्फत सादर करावयाची कागदपत्रे याबद्दल माहिती दिली.

रमेश सखाराम कदम यांच्या नावे जारी केलेले मूळ निवृत्ती वेतन, प्राधिकरण कोषागार अधिकाऱ्यांनी परत मागवले. ते प्राप्त झाल्यानंतर कायदेशीर वारसांना आजीवन थकबाकी आणि मृत निवृत्तीवेतन धारकाच्या पत्नीला कौटुंबिक निवृत्ती वेतन देण्याचे अधिकार पीएजी कार्यालयाने ०८ सप्टेंबर २०२२ रोजी जारी केले.

स्त्रोत-पीआयबी